

eius voluntas. Ergo dicitur agere propter finem, in quantum effectum producit ad participationem finis. Quare non est consideranda uniformis habitudo ad causam agentem, ut ratio operis sempiterni, sed potius est addenda habitudo finis ad effectum, qui sit propter finem, ita ut taliter producat effectus, qualiter convenientius ordinetur ad finem; et consequenter sempiternitas effectus non potest concludi ex uniformitate finis cum agente.

Oppon. 7.º Si Deus non creavit mundum ab aeterno, debuit praecedere mundum duratione. Atqui prius et posterius in duratione facit tempus. Ergo ante mundum fuit tempus; quod repugnat.

Resp. Dist. mai. Debuit praecedere mundum duratione aeternitatis, *Conc.* Debuit praecedere mundum duratione temporis, *Neg. Dist. min.* Duratio quae habet prius et posterius pertinet ad tempus, si prius et posterius sunt realiter distincta, *Conc.* Si distinguuntur secundum nostrum modum concipiendi, *Subdist.* Faciunt tempus reale, *Neg.* Faciunt tempus imaginatum, *Conc.* et *Neg. cons.* Si quidem, ut notat S. Thomas: «Deus praecedit mundum duratione non quidem temporis, sed aeternitatis, quia esse Dei non mensuratur tempore. Nec ante mundum fuit tempus reale, sed solum imaginarium, prout scilicet nunc possumus imaginari infinita temporum spatia, aeternitate existente, potuisse revolvi ante temporis inceptionem» (1).

Oppon. 8.º Deus in tantum est causa in quantum est substantia, et in tantum substantia in quantum causa. Ergo quia causa est creare potuit, quia vero causa absoluta necessario creare debuit. Ita Cousinus aliique Eclectici, qui scrinia compilaverunt Aristotelis, Procli, Simplicii, et Averrois.

Resp. Dist. Ant. In Deo substantia, agendi virtus, et ipsa actio realiter sunt unum et idem, *Conc.* In Deo esse et causare non distinguuntur virtualiter, *Neg. Dist. 1.um cons.* Creare potuit quia est causa, quocumque modo, *Neg.* Quia est causa infinitae virtutis operans per virtutem et actionem identificatam cum essentia, *Conc.* et *Neg. 2.um cons.*

Explico. Difficultas haec, prout ab Eclecticis obscure et implicate proponitur, vix intelligibilis est, et plura commiscet, quae sunt inter se apprimè distincta. Quare admodum accommodata est ad ostendendum, huiusmodi philosophos, qui tam gloriose eam proponunt, amplecti notiones evidentè falsas de Deo, de divinis nominibus, divinisque operationibus. Principio quidem licet in Deo omnia sint unum idemque secundum rem; nihilominus nomina substantiae, essentiae, et causae minime sunt synonyma. Essentia enim dicitur per ordinem ad actum existendi, substantia per ordinem ad actum essendi in se et non in alio, et causa per ordinem ad operationem.

(1) QQ. DD. De pot. loc. cit. ad 20.

Hinc non recte dicitur: Deus *qua* essentia agit; sicut non recte dicitur: Deus *qua* essentia intelligit, licet essentia et intellectus in Deo sint unum et idem. Insuper in agente intellectivo minime licet confundere actionem necessariam, ad quam a forma naturali determinatur, cum actione libera, quae sequitur formam intentionalem. Quod autem ex ratione causae absolutae et perfectissimae deducunt, creationem fuisse necessariam, hoc non est cogitare, sed potius verba sortiri; cum praecise propter infinitam Dei perfectionem contingere possit, ut, posita causa in actu, effectus minime sequatur, uti saepius explicavimus. Ceterum haec eadem difficultas, sed modo clariori proposita fuerat a Simplicio Aristotelis interprete, et a S. Thoma luculenter soluta. En difficultas.

Oppon. 9.º cum Simplicio. Deus produxit coelum per suum esse, non per aliquid additum. Atqui esse suum est aeternum et invariabile. Ergo semper coelum ab ipso processit.

Resp. Dist. mai. Deus produxit coelum per suum esse, quod est realiter idem cum intelligere et velle, *Conc.* Quod distinguitur ab intelligere et velle realiter, *Neg. Dist. min.* Esse Dei est invariabile quatenus denotat actum essendi, *Conc.* Si consideretur ut idem cum velle, *Subdist.* Est invariabile, quatenus dicit ordinem necessarium ad voluta secundaria, *Neg.* Quatenus consideratur in se, *Conc.*

Explico. Ad solutionem intelligendam afferimus verba S. Thomae quibus sic occurrit Simplicio: «Quod enim dicitur, quod Deus agit per suum esse, et non per aliquid superadditum, verum est; sed etiam esse suum non est distinctum a suo intelligere, sicut in nobis, nec est a suo velle: unde produxit res secundum intelligere et velle suum. In his autem quae producuntur ab aliquo agente, in quantum est intelligens et volens, oportet esse id quod producitur hoc modo, sicut est intellectum a producente, non autem eo modo, quo est ipse producens secundum suum esse. Unde, sicut non oportet, quod id quod est productum a Deo producente secundum suum esse, sit in aliis conditionibus tale quale est esse divinum, sed quale est determinatum per eius intelligere; ita non est necessarium, quod id quod est productum a Deo sit tam diuturnum, quantum Deus, sed quantum determinatum est per intellectum illius» (1).

Oppon. 10.º cum eodem Simplicio. Si bonitas Dei est causa rerum, fuisset bonitas Dei otiosa et vacans, antequam mundus est, si aliquo principio temporis mundus incepit. Atqui hoc dici nequit. Ergo mundus creatus fuit ab aeterno.

Resp. Dist. mai. Dei bonitas fuisset vacans et otiosa, si ipsa ordinaretur ad bonum creaturarum, *Conc.* Si creaturae ordinantur ad ipsam, *Neg. Conc. min.* et *Neg. cons.*

(1) De coelo et mundo, lib. I, lect. 6.

Explico. Haec difficultas a Simplicio proposita, et cui iam abunde satisfactum fuerat a S. Thoma, in recenti aetate gloriose repetita fuit ab Eclecticis, qui veteres errores transcribunt eosque tamquam aliquid novum et communi intelligentiae inaccessum in medium afferunt. En quomodo S. Thomas eam invicte dissolvit: « Quod dicit bonitatem divinam fuisse vacantem et otiosam ante productionem mundi, non habet rationem. Otiosum enim dicitur quod non consequitur finem, ad quem est. Bonitas autem divina non est propter creaturas: unde creaturae essent otiosae, si non consequerentur divinam bonitatem: divina autem bonitas non esset otiosa, etiamsi nullam unquam creaturam produxisset » (1).

Consimili difficultati propositae ab haereticis et Neoplatonicis, qui aiebant Deum a tota aeternitate ab omni opere vacasse, nullamque dari rationem, cur hoc potius quam illo tempore mundum creaverit, respondent SS. Patres et Ecclesiae Doctores. Ad specimen citabimus S. Augustinum, qui quaerenti: « Si in principio aliquo temporis fecit Deus coelum et terram, quid agebat antequam faceret coelum et terram? Et quid ei subito placuit facere, quod nunquam antea fecerat per tempora aeterna? » Sic eleganter acuteque respondet: « Ante principium temporis non erat tempus. Deus enim fecit et tempora, et ideo antequam faceret tempora, non erat tempus. Non ergo possumus dicere, fuisse aliquod tempus, quando Deus nondum aliquid faceret. Quomodo enim erat tempus, quod Deus non fecerat, cum omnium temporum ipse sit fabricator? Et si tempus cum coelo et terra esse coepit, non potest inveniri tempus, quo Deus nondum fecerat coelum et terram. Cum autem dicitur: Quid ei placuit subito? Sic dicitur, quasi aliqua tempora transierint, quibus Deus nihil operatus sit. Non enim transire poterat tempus, quod nondum fecerat Deus; quia non potest esse operator temporum, nisi qui est ante tempora » (2).

Oppon. 11.º cum Bersot, et Saisset. Causa quae ab aeterno est in actu, ab aeterno producit effectum. Atqui Deus est causa mundi in actu ab aeterno. Ergo ab aeterno producit mundum.

Resp. Dist. mai. Causa quae ab aeterno est in actu, ab aeterno producit effectum, si est causa necessaria, *Conc.* Si est causa libera et agens per operationem cum sua essentia identificatam, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.* Haec difficultas sub forma paulo diversa iam a nobis soluta est tertio loco. Hic addimus verba S. Bonaventurae, quibus eam sic explodit: « Dicendum, quod causa duobus modis potest esse in actu. Aut in se, aut in effectum. Primo modo Deus

(1) *De coelo et mundo*, loc. cit.

(2) S. AUGUST. *De Gen. contr. Manich.* lib. I, cap. II, n. 3; cf. S. BONAVENT. 2 *Sent. Dist. 1, p. 1, a. 1, q. 2 ad arg.*

semper fuit in actu, quoniam ipse est actus purus, nihil habens admistum de possibili. Alio modo non semper in actu, non enim semper fuit producens » (1). Pari modo exploditur alia difficultas quae gemina est huic, et ducitur ex eo quod Deus sit natura sua actuus: unde inferunt, ipsum non posse a rebus producendis se temperare. In Deo quippe distinguenda est duplex operatio; alia immanens per quam intelligit et diligit seipsum; alia transiens per quam creaturas extra se producit. Porro haec secunda actio licet in se spectata sit necessaria, quia secundum rem non differt a prima; nihilominus importat ordinem contingentem ad effectum.

Oppon. 12.º Deus necessario vult suam bonitatem et omne id quod ad eam pertinet. Atqui productio creaturarum in esse pertinet ad divinam bonitatem. Ergo Deus necessario vult creaturas, ideoque ab aeterno eas producit.

Resp. Dist. mai. Deus vult necessario suam bonitatem et omne id sine quo sua bonitas consistere nequit, *Conc.* Vult necessario etiam ea quae ita pertinent ad suam bonitatem, ut sine ipsis sua bonitas aequae existere possit, *Neg. Contradist. min. et Neg. cons.* Siquidem, uti crebro explicavimus, bonitas divina non eget creaturis, neque ad hoc ut sit, neque ad hoc ut melius sit (2).

Oppon. 13.º In Deo dicere et facere sunt unum et idem. Atqui dicere Dei est aeternum. Ergo effectio creaturarum, in qua consistit facere Dei, est aeterna.

Resp. Dist. mai. In Deo dicere et facere sunt unum et idem, ex parte Dei, *Conc.* Sunt unum et idem, ex parte creaturarum, *Neg. Conc. min. et Neg. cons.* Siquidem, uti explicat S. Thomas: « Ex parte ipsius Dei *facere* non importat aliquid, quod sit aliud quam suum *dicere*; non enim actio Dei est accidens, sed eius substantia. Sed *facere* importat effectum existentem in propria natura, quod per *dicere* non importatur » (3).

Oppon. 14.º Materia mundi est ingenita. Atqui quod est ingenitum, non habet principium sui esse. Ergo materia prima semper fuit, ideoque mundus, quia materia non potest esse sine forma.

Resp. Dist. mai. Materia prima est ingenita, idest non potuit incipere per generationem, *Conc.* Idest non potuit incipere per creationem, *Neg. Contradist. min.* Quod est ingenitum, idest quod non potest incipere per generationem, non habet principium, *Neg.* Quod est ingenitum, idest quod non potest incipere neque per generationem, neque per creationem, non habet principium, *Conc.* (4).

(1) S. BONAVENT. loc. cit.

(2) Cf. S. THOM. *QQ. DD. De pot.* q. 3, a. 17 ad 7.

(3) *QQ. DD. De pot.* loc. cit. ad 30.

(4) Cf. S. THOM. 2 *Sent. Dist. 1, q. 1, a. 5 ad 1.* Pro aliis difficultatibus,

SCHOLION. De sententia Aristotelis circa originem et durationem mundi. Ut aliquid determinemus de opinione Aristotelis circa originem mundi, dicimus cum S. Thoma, quem sequitur Toletus (1), Aristotelem admisisse creationem, idest processionem totius esse creaturarum a prima et universali causa, nempe a Deo. En quomodo de Philosopho loquitur Doctor Angelicus: « Probat Philosophus, quod id quod est maxime verum, et maxime ens, est causa essendi omnibus existentibus; unde hoc ipsum esse, quod habet materia prima sequitur derivatum esse a primo essendi principio, quod est maxime ens: non igitur necesse est aliquid praesupponi eius actioni, quod non sit ab eo productum » (2), et alibi: « Sicut dicit Commentator, Aristoteles nunquam intendit, quod Deus esset causa motus coeli tantum, sed etiam quod esset causa substantiae eius, dans sibi esse. Cum enim sit finitae virtutis, eo quod corpus est, indiget aliquo agente infinitae virtutis, a quo et perpetuitatem motus habeat, et perpetuitatem essendi, sicut motum et esse » (3). Idem Aquinas, exponens sententiam Aristotelis docentis, ens immobile et immateriale esse causam rerum sensibilium nobis cognitarum, subiungit: « Ex hoc autem apparet manifeste falsitas opinionis illorum, qui posuerunt, Aristotelem sensisse, quod Deus non sit causa substantiae coeli, sed solum motus eius » (4).

Haec tametsi vera sint, nihilominus fatendum est, Philosophum falsum fuisse circa naturam actionis creativae. Siquidem, uti notat Doctor Angelicus: « Productio universalis entis a Deo non est motus nec mutatio, sed simplex quaedam emanatio, et sic fieri et facere aequivoco dicuntur in universali rerum productione et in aliis productionibus » (5). Unde, cum voluntas Dei sit principium facti et non actionis, quae cum ipsa identificatur, sequitur quod actio sit aeterna, sed res facta, et motus, et tempus, quae sunt accidentia creaturae, habeant principium. Contra ea Aristoteles putans, actionem causae primae esse cum motu et mutatione, et primum rerum principium agere necessitate naturae et non arbitrio voluntatis, ex eo quod actio in Deo est aeterna, concludit, motum et tempus non potuisse incipere; nam aeterna actio aeternum sibi vindicat effectum, non ani-

cf. S. THOM. locis citatis; TOLETUM, in lib. VIII *Physic.* cap. II, q. 1; cf. etiam insigne opus BENEDICTI PEREIRI S. J. *De communibus omnium rerum naturalium principii et affectionibus*, lib. XV, ubi fuse exponit ac refellit 12 argumenta ARISTOTELIS, 20 argumenta PROCLI, et 12 AVERROIS.

(1) Cf. TOLET. in lib. VIII *Physic.* cap. II q. 1, versus finem.

(2) *Physic.* lib. VIII, lect. 2.

(3) 2 *Sent.* Dist. 1, q. 1, a. 5.

(4) *Metaph.* lib. VI, lect. 1; idem repetit, *De coelo et mundo*, lib. I, lect. 6, in medio.

(5) *Physic.* lib. VIII, lect. 2.

madvertens, quod actio creativa potest dupliciter dici esse in actu; nempe vel secundum id quod actio ponit in agente; vel in quantum infert ex se passionem seu effectum. Primo modo actio Dei est in actu ab aeterno, et non secundo modo. Propter primum Deus ab aeterno non est causa in potentia, sed in actu. Propter secundum Deus non creavit ab aeterno mundum, nec modo creat animam Antichristi (1).

Illis vero philosophis, qui ostendere nituntur, Aristotelem non fuisse contra fidem loquutum eo quod ipse non intendat probare quasi verum, quod motus sit sempiternus, respondet Aquinas, hoc esse frivole dictum, ut patet legenti argumenta Philosophi, eoque magis quod utatur perpetuitate temporis et motus quasi principio ad probandam existentiam primae causae (2). Verum S. Thomas declarat, veritatem nostrae fidei non posse efficaciter impugnari rationibus ab Aristotele prolatis, quippe quae efficaces sunt ad demonstrandum, motum non incepisse per viam naturae, ut quidam asserebant; sed quod non inceperit, rebus de novo productis a primo rerum principio, quemadmodum fides nostra ponit, hoc illis rationibus non probatur (3).

Haec de doctrina Aristotelis summatim delibasse sufficiat. Nos minime latet, Toletum opinari, a Philosopho propugnatam esse liberam Dei actionem in rebus extra se producendis. Siquidem laudatus Auctor citat varia loca Stagiritae, et diversas eiusdem sententias recenset, quae sine hac doctrina sustineri non possunt eamque evidenter subaudiunt (4). Verumtamen non immerito forsitan dici potest cum Silvestro Mauro, Aristotelem subiugatum difficultate conciliandi maximam Dei immutabilitatem cum actu libero divinae voluntatis, negavisse libertatem, ut immutabilitatem in tuto collocaret, et propterea incidisse in alios errores et in quamdam inconstantiam in explicandis etiam veris opinionibus.

En quomodo de Aristotele loquitur Silvester Maurus: « Radix omnium pene errorum Aristotelis fuit difficultas omnium maxima conciliandi divinam simplicitatem et immutabilitatem cum divina libertate. Ex una enim parte primus motor, utpote continens in se omnem perfectionem, debet esse omnino simplex sine ulla compositione, et omnino immobilis et immutabilis, ita ut non possit aliter et aliter se habere. Ex alia parte libertas cum consistat in potentia volendi aut non volendi, videtur includere aliquam compositionem et aliquam mutabilitatem. Si enim Deus libere vult; ergo potuit non

(1) Cf. CAIET. in 1 p. q. 46, a. 1 ad 10.

(2) Cf. ARIST. *Metaph.* lib. XII, text. 29-30; *Physic.* lib. VIII.

(3) S. THOMAS solvit rationes Aristotelis, *Physic.* lib. VIII, lect. 2; *Contra gent.* lib. II, cap. XXXV et seq.; 2 *Sent.* Dist. 1, q. 1, a. 5, et alibi.

(4) Cf. TOLET. in lib. VIII *Physic.* cap. II, q. 3.

velle; ergo actus volendi distinguitur a Deo, qui potuit esse sine tali actu; ergo in Deo datur aliqua compositio ex potentia volendi ac non volendi, et ex actu volendi aut nolendi; ergo datur aliqua mutabilitas per quam Deus potuisset aliter se habere, quam se habeat de facto, ita ut cum de facto sit volens, potuerit esse nolens. Succubuit difficultati Aristoteles, et ut salvaret divinam simplicitatem et immutabilitatem, libertatem negavit; et hinc multi ipsius errores, et magna inconstantia in pluribus opinionibus veris. Primo enim ex hoc ortus est error de necessitate ac aeternitate coeli et mundi: si enim Deus necessario agit ac movet; ergo coelum necessario est ac movetur; ergo etiam mundus semper et necessario est » (1).

ARTICULUS II.

AN AETERNA CREATIO POSSIBILIS SIT.

RERUM SERIES. Demonstravimus, mundi creationem non fuisse necessariam et ab aeterno, et sic vindicata a nobis fuit doctrina Fidei nostrae, quae docet, omnem creaturam sive visibilem sive invisibilem fuisse a Deo libere conditam in tempore. Iam vero ex solutione primae quaestionis oritur alia quaestio, in qua ambigitur, utrum aeterna creatio rerum saltem possibilis sit. Huiusmodi controversia de mundi aeterni possibilitate, quamvis sit valde secundaria; nihilominus, propter rei de qua ambigitur, magnam obscuritatem, illustrium Doctorum vehementer ingenia torsit, eosdemque in sententias admodum oppositas distraxit. Quidam enim tuentur, potuisse Deum a tota aeternitate creare cunctam rerum universitatem, cum nulla appareat conceptuum pugna inter durationem absque principio, et esse productum ab alio. Alii ex adverso huiusmodi possibilitatem omnino inficiantur, cum per ipsos contrariae et oppositae res concurrant in eo, quod aliquid dicatur productum fuisse in esse ab alio, et simul non habuisse principium. Alii demum possibilitatem aeternae creationis attribuunt dumtaxat rebus incorruptilibus et habentibus esse permanentem, vel si ad corruptibilia hoc extendunt, ab eo censu excludunt hominem, existimantes, non posse admitti infinitas animas, quae ab infinito tempore informant corpora per generationem perpetua vice sibi succedentia.

Sententia S. Thomae. Huic postremae opinioni adstipulatus est S. Thomas, quem enarrat et sequitur Caietanus. Aquinas enim, expositis variis evasionibus, et nonnullis incommodis, quibus obviam

(1) SILV. MAURUS in lib. XII. *Metaph.* text. 30.

ivere veteres philosophi, monet, non esse absurdum propugnare infinitum in actu rerum spiritualium, quae ad se invicem relationem non habent; et hoc iuxta positionem Avicennae et Algazelis, quae consentanea est principiis et doctrinae Aristotelicae (1). Verum, re melius perpensa, et animadvertens debilitatem illius solutionis, excludit hominem a possibilitate aeternae creationis, inquit: « Considerandum est, quod haec ratio particularis est. Unde posset dicere aliquis, quod mundus esset aeternus, vel aliqua creatura ut Angelus, non autem homo » (2). Quare Caietanus hunc locum in suo commento explanans, affirmat, opus esse cautione in hac quaestione, et hominem esse excludendum a possibilitate aeternae creationis.

Praeterea S. Thomas quandoque videtur expresse probare, Deum potuisse condere mundum ab aeterno (3). Quandoque explicite et diserte concedit, argumenta contra huiusmodi sententiam ab adversariis prolata retinere suam probabilitatem, ideoque rem in dubiis habendam esse. Ait enim: « Has rationes quia usquequaque non de necessitate concludunt, licet *probabilitatem habeant*, sufficit tangere solum » (4). Tandem in quaestione tam abscondita et implicata, non erit inopportuna animadvertere, S. Thomam convenienter suis principiis non potuisse admittere evidentem demonstrationem impossibilitatis aeternae creationis. Uti enim saepe professus est Angelicus Doctor, eadem veritas non potest naturaliter cognosci, et fide divina credi. Iam vero mundum incepisse est veritas fide tenenda. Ergo, iuxta ipsum, non potest demonstrari ex principiis rationis. Sed, admissa demonstratione impossibilitatis aeternae creationis, iam demonstratum consequenter maneret, mundum creatum fuisse in tempore. Unde quaerens, an sit articulus fidei mundum incepisse, respondet talem veritatem esse tenendam fide, nec posse demonstrative probari. En verba S. Thomae: « Fidei articuli demonstrative probari non possunt, quia fides est de non apparentibus. Sed Deum esse creatorem mundi sic quod mundus inceperit esse, est articulus fidei. Dicimus enim: *Credo in unum Deum*, etc. Et iterum Gregorius dicit, quod Moyses prophetavit de praeterito, dicens: *In principio creavit Deus coelum et terram*; in quo novitas mundi traditur. Ergo novitas mundi habetur tantum per revelationem, et ideo non potest demonstrative probari » (5).

Affirmantes possibilitatem aeternae creationis. Ad Doctores quod attinet, possibilitatem aeternae creationis tuentur Boetius, S. Thomas, Gregorius, Durandus, Caietanus, Vasquesius, Suaresius, quibus

(1) Cf. S. THOM. *Contra gent.* lib. II, cap. LXXXI.

(2) I p. q. 46, a. 2 ad 8.

(3) Cf. S. THOM. opusc. *De aeternitate mundi*; QQ. DD. *De pot.* q. 3, a. 14.

(4) *Contra gent.* lib. II, cap. XXXVIII.

(5) I p. q. 46, a. 2; sed contra.